

geloovigen, die door den laster van Caroli dreigden in de war te geraken.

De laster had ook in Bern al doorgewerkt. De predikant Megander, die dezen brief van Calvijn ontving, woutrouwde Calvijn ook al bij voorbaat.

De volgende maal geven wij een overzicht over het verloop der Synode.

A. JANSE.

VAKWETENSCHAP EN PRAKTIJK

Bijbelsche Zeevaart.

I.

Een Adramytténisch schip.

Het zal misschien bij sommige lezers verwondering gewekt hebben, dat in Hand. 27 sprake is van een Romeinsch officier die met zijn soldaten en een aantal gevangenen zich moet inschepen op een Adramytténisch vaartuig.

Was voor deze expeditie niet een eigen transportschip beschikbaar? Daarbij komt nog dat de Adramytteen hen niet eens naar Ostia bracht. Ergens in Azië (tegenwoordig Klein Azië) moesten ze maar zien een schip te vinden dat naar Italië voer.

Het is van Romeinsche Keizers bekend, dat zij op hun reizen over zee gebruik maakten van koopvaardij-schepen. Temidden van vracht en passagiers lieten zij zich dan van de eene haven naar de andere brengen.

Bij eenig nadenken behoeft het geen verwondering te wekken, dat de Romeinsche officier Julius niet van een Rijks-vaartuig gebruik maakte. Vooral voor ons Nederlanders niet.

Wanneer een detachement koloniale troepen naar Indië vertrekt maakt men gebruik van een schip dat geregeld den passagiersdienst onderhoudt en wordt niet een speciaal troepenschip daarvoor uitgerust. Ook de nieuwe landvoogd, de gouverneur-generaal of de gouverneur van het gewest gaat per mailboot. Eveneens zijn voorbeelden bekend dat gedetineerden met de gewone boot naar het vaderland werden gezonden. Troepen-schepen kent men slechts in tijd van oorlog. Als legers van duizenden moeten vervoerd worden. Ook de Romeinen hadden voor het overbrengen van hun legers overzee troepenschepen. De z.g. „naves actuariæ“. Deze schepen onderscheidden zich van andere hierin, dat ze zowel door riemen als door zeilen konden worden voortbewogen. Hun verschaning lag lager, dan van de gewone koopvaarders, hetgeen hen geschikt maakte voor het aan boord nemen van troepen en paarden.¹⁾

Maar van zoo'n schip maakte Julius geen gebruik.

Een tweede vraag die in deze kwestie voor ons belang heeft is of de kusten van Palestina en Phoenicië buiten het wereldverkeer lagen? En dat schijnt inderdaad het geval te zijn geweest. De verwoesting van Tyrus, eerst door Nebucadnezar en later door Alexander de Groote is zoo absoluut geweest, dat zijn oude beteekenis als zeemogendheid nimmer meer herleeft is.

Daarentegen is aan de kust van Palestina een nieuwe stad ontstaan. Op de plaats waar eens de burcht van Straton stond liet koning Herodes de Groote — dezelfde van den kindermoord van Bethlehem — een stad verrijzen die in twaalf jaar tijds al de overige steden van het Heilige Land in grootte en aanzien overtrof.²⁾ Heel spoedig trok deze nieuwe havenstad, Caesarea geheelen, een belangrijk deel van den vroegeren handel tot zich. Het ruime vierkante havenbasin lag ingesloten door „enorme pieren“. De „Sailing Directions“ spreken van „immense moles“. Kaden waren aangelegd. Loodsen verzezen, waarin de goederen lagen opgeslagen voor verder vervoer. Caesarea had volgens Flavius Josephus een haven die met Piraeus kon worden vergeleken.

Voor de schepen die van Alexandrië naar Italië moesten echter lag de Palestijnsche kust te ver uit den koers. Het zou hetzelfde zijn als dat tegenwoordig de mailbooten uit de „West“ en bestemd voor Nederland eerst nog eens Valencia aanliepen.

Daar het nu eenmaal besloten was „dat wij naar Italië zouden afvaren“, moest er haast worden gemaakt. Anders zouden zij vóór den a.s. winter Rome niet meer bereiken. En daarom nemen ze een schip dat hen het beste voorkwam. Dat was een Adramyttener.

Dit vaartuig moet men echter niet al te klein voorstellen en vooral niet als onzewaardig. Reeds eeuwen bouwde men schepen wier rompen door spanen, kiel en stevens versterkt waren. Het moet een schip geweest zijn waarop toch tenminste honderd man eenigen tijd kon vertoeven.

Behalve de eigen equipage, die minstens uit 15 man bestond, was daar Julius met zijn „keizerlijke

bende“, vervolgens Paulus, Lucas, Aristarchus, de gevangenen en mogelijk nog enkele passagiers. Luxe is er aan boord niet geweest. De gevangenen zullen ergens aan dek of in een gedeelte van het ruim aan den ketting gelegd zijn. Men mag terecht veronderstellen, dat ze de kustplaatsen langs Azië niet hebben aangedaan omdat er geen ruimte voor de vracht was en de vaart tot Myra werd goedge maakt door het transport menschen.

Het Adramytténisch schip moet geheel als kustvaartuig worden gezien. Adramytte — thans Adramytti — was zijn thuishaven, in Mysië gelegen.

Paulus is daar waarschijnlijk eerder geweest. In ieder geval er vlak bij, n.l. in Assus³⁾, op zijn derde zendingsreis. Er zijn uitleggers, die bij Adramytte gedacht hebben aan het weinig bekende Adrymeton, gelegen aan de kust van Lybië. Maar zeer terecht heeft Breusing⁴⁾ opgemerkt, dat Adrymeton geen haven had en derhalve nimmer met Adramytte verward kan worden. Deze laatste stad was gelegen aan een golf van denzelfden naam. Vóór de baai ligt het eiland Lesbos, waarlangs men door twee toegangen — de Ilya baai in het noord-oosten en de Axia-baai vanaf het zuiden — de stad kan bereiken.

Wie den Grieksch archipel en de kust van Klein-Azië uit eigen aanschouwen kent, moet wel alle respect hebben voor deze zeevaarders. Ze beschikken over een kennis van kusten en waren plaatselijk goed met de toestanden voor de navigatie op de hoogte. In die dagen bestond een zeer goede Zeilaanwijzing, n.l. van Periplus. Nu moet men dat niet zoo indenken als zou aan boord van ieder schip een Zeilaanwijzing te vinden zijn. De boekdrukkunst werd niet beoefend. Alles moest geschreven worden. Dus waren er slechts enkele exemplaren in bijzondere bewaring. Daarbij staat het nog te bezien, of de Adramytteensche zeelieden lezen konden. Een vaste veilige methode die van ouder op ouder werd doorgegeven was: „volg maar den loop van de kust“. Niettemin was de zeemansgids van Periplus zeer nauwkeurig. Zelfs zoo, dat de Fransche admiraal Jurien de la Gravière in den Krimoorlog (van 1853—56) erop durfde te varen.

Kaarten waren zoo goed als niet in omloop. Een bekend kaartteekenaar uit de Oudheid was Marinus van Tyrus. Deze leefde en werkte in de 2de eeuw na Chr.

Iedere kustvaart brengt een grondige kennis der plaatselijke gesteldheid mee. Men treft datzelfde aan in ons Indië. Kustvaarders moeten dan ook zijn menschen met sohere levensbehoeften, gehard tegen het leven, tegen weer en wind. Met hun kleine schepen trotseeren ze storm en ontij. En dat eens ingedacht in den tijd van Paulus. Hun primitieve hulpmiddelen voor de vaart. Geen kompas, geen kaarten, weinig kustverlichting, geen bakens. En dan bij nacht. Herodotus zegt ergens, dat ze vooral bij nacht voeren. De verklaring van Ramsay op blz. 439 van „Paulus“⁵⁾ is niet geheel juist. Wat daar wordt beschreven is de zoogenaamde „land- en zeewind“ en die waait niet in het voorjaar in die streken. (Aangenomen, dat het toen voorjaar was). Mogelijk dat ze bij donkere maan ten anker gingen, uit vrees voor de grillige kust. Maar een kustvaarder — en vooral een uit de Oudheid — durfde veel. Hij was geboren zee-man. Vandaar dat de Adramytteners het volle vertrouwen van Julius genoten.

W. E. VAN POPTA.

4) Hand. 20: 13, 14. Zie ook „Paulus“, blz. 439.

5) Breusing, Nautik der Alten, S. 148.

6) G. Wielenga, Paulus, blz. 439.

ZENDING EN EVANGELISATIE

Calvijn en de Zending.

Wanneer C. Mirbt schrijft: „Men kan een geschiedenis der Reformatie geven, zonder het woord zending te gebruiken“, dan mag dat juist zijn, als hij alleen ziet op Luthers levenswerk. Wij zagen het, bij Luther is het niet gekomen tot de zendingsdaad.

Maar wat Calvijn betreft, heeft Mirbt zeker ongelijk. Wel was de Reformator van Genève in zijn gedachten over de heidenzending kind van zijn tijd. In de uitwerking van die gedachten is hij niet veel verder gekomen dan Luther. Maar het blijft zijn eer, dat van hem is uitgegaan de groote stuwkracht in de eerste protestantsche zendingsonderneming.

Wanneer we echter vragen, wat Calvijns gedachten over de zending waren, stuiten we bij hem, evenals bij Luther, op een merkwaardige tweeslachtigheid in zijn denken. Gedachten, die iedere zendingsactie van tevoren onmogelijk maken, blijven staan naast ideeën, die direct tot de zendingsdaad moesten leiden.

Zoo verwondert Calvijn zich met de andere Reformatoren over de groote uitbreiding, die het Evangelie door de Apostelen heeft ontvangen. Als hij Ps. 22:28 leest, ziet Hij Christus, die als een bliksem van Oost naar West de wereld is doorgegaan om de volkeren binnen Zijn kerk te ver-

gaderen. Ja, af en toe schijnt hij zelfs te meenen, dat de Apostelen het bevel van Christus geheel ten uitvoer hebben gebracht, dat werkelijk het Evangelie tot aan het einde der aarde is verkondigd en dat daarom de zending haar afsluiting al gevonden heeft.

Zoo kan hij ergens zeggen: Na Christus' opstanding zijn de grenzen van het Rijk van Christus in de lengte en breedte onder alle mogelijke volkeren uitgezet en werden naar Christus' bevel de geloovigen van alle kanten verzameld.

De latere orthodoxie heeft meer dan eens gemeend zich ook op Calvijn te mogen beroepen voor deze gedachte, dat de apostolische tijd de tijd der kerkstichting was. Toen had God daarvoor bijzondere gaven aan Zijn Apostelen gegeven. Door hen en hun volgelingen zou het Zendingsbevel voor alle eeuwen ten uitvoer zijn gebracht.

Toch heeft Calvijn op andere plaatsen dieper perspectief gezien. In de verklaring van Mal. 4:3 zegt hij van het Rijk Gods dat het vandaag zijn loop voortzet en nog niet voltooid is. Daaruit is zonder meer duidelijk, dat Calvijn niet zoo star als de latere orthodoxie de stelling verdedigd heeft, dat het Evangelie tot aan het eind der aarde gekomen is. De Apostelen zijn het werk begonnen, maar zij hebben het niet voleindigd. Het werk gaat door. Maar door wie.

Dat is nu de vraag, waarop ook Calvijn geen afdoend antwoord geeft. Nergens dringt hij door tot de overtuiging, dat de zending als vervolg op het werk der Apostelen recht en plicht van de kerk van alle eeuwen blijft.

De tegenstanders hebben hier een teken van zwakte van het reformatorisch Christendom gezien. Wie echter de geschiedenis volgt moet wel tot de conclusie komen dat de zending juist dan haar grootste kracht kon ontplooiën, waar ze wortelde in den voedingsbodem der Hervorming. Heel de zendingsgeschiedenis kan men zien als de geschiedenis van den geest en de kracht der Hervorming.

Nu blijft het feit, dat de hervormers zelf dit niet zoo gezien hebben. Warneck spreekt hier zelfs van een schuldige verzuim. Maar alles samengenomen lijkt het me beter hier een eenzijdigheid in kennis en inzicht te zien. Iedere tijd heeft die. Ook wij hebben ze zeker.

God heeft voor iederen tijd ook de eigen opdrachten. Calvijn heeft die verstaan. Hij mag naast Luther de grondslagen voor de zending leggen.

De leer der uitverkiesing heeft hem zeker daarin niet verhinderd. Integendeel ze blijkt ook hier een stuwende kracht.

Als Calvijn denkt aan de roeping der heidenen, ziet hij het vrijmachtig doen Gods, die zeker Zijn doel zal bereiken. Niet door het doen en laten der menschen wordt het Rijk van Christus gebouwd. Dat is alles Gods werk, waarom hij ook de geloovigen oproept om God alleen groot te maken.

Daarbij is echter iedere gedachte aan passiviteit ver. Moelijk zou men die ook kunnen vinden bij den man, van wie zooveel is uitgegaan. Trouwens het blijkt uit zijn eigen woorden in de verklaring van Jes. 12:4, 5: „Wij zien hieruit, hoe sterk in alle geloovigen het verlangen moet zijn, dat Gods goedheid allen openbaar worde, opdat zij allen komen tot een dienst van den éénen God. Daartoe zullen echter niet anderen vermaand of vooruitgezonden worden, maar wij zullen zelf anderen ten voorbeeld zijn, zelf hen voorgaan.“

Met het oog op de roeping der heidenen mag het Evangelie niet in een hoekje verborgen blijven, maar moet overal verkondigd worden.

Dat is toch niets minder dan een oproep tot zendingsarbeid, een herinnering aan den zendingsplicht der gemeenten.

Maar ze blijven, en dat is merkwaardig, evenals bij Luther sporadisch, zooals ook de eerste zendingsdaad, van Calvijn uitgegaan, op zichzelf blijft staan. Immers niet gedragen door een allesbeheerschen gehoorzaamheidsdrang vindt hij na de eerste mislukking geen vervolg.

...

Het is wel zeer eigenaardig geloopt met de eerste zendingsonderneming.

Wanneer in 1555 een zekere Villegaignon, op voorspraak van de Coligny bij den Franschen koning steun vindt voor zijn kolonisatieplannen in de nieuwe wereld en hij straks met twee schepen uit kan varen, dan zijn het voornamelijk Protestanten die hem vergezellen.

Villegaignon, die in elk geval in naam protestant was, had ook verbinding gezocht met Calvijn. Uit de briefwisseling tusschen deze beide mannen, vernemen we iets over het verloop van deze expeditie, die in November 1555 bij Rio de Janeiro aankwam.

Het begin was ontzettend zwaar. Van twee zijden dreigden er gevaren. De Portugeezen die hier zeggenschap meenden te hebben, namen een vijandige houding aan en ook de inboorlingen waren zeer gevaarlijk. Ontmoedigd keerden enkelen naar Frankrijk terug. Met de rest vestigde Villegaignon zich vlak onder de kust op een eilandje, dat hij den naam „Coligny“ gaf.

In zijn brieven aan de Coligny en Calvijn dringt hij al spoedig aan op de uitzending van enkele

predikers bevestigend rijk van (

Uit Genève. Men vaardigd, en Wilhe Genève. Men geheel zij waren „brenge“ die met zamelde honderd vember 1 gende jar

Over de ben we e aan een o samen a

De laat op de ver en hun w den refor

„Onze des Heilig tus verbo de geweld niet verhi

zijn in de draagt.“ (worde, w hun zorg over de o gaignon t en broede werk.

Ze hebl van hier Christus' om Calvi van Chris tooien.“

In den gevens ov kolonie. Z het levei somming roept he

Hoe zull den? Bov komelijke „Daar de toevertrou Edomictel

Dit opti gaignon b hem aan breken er Enkelen v viering in zekere Co hier zijn.

Villegai Chartier i advies. V Lotharing tegen de dienstoefe in het vad

Daardoc protestant van den a verijdel.

Toen d wilde kee eiland. Ze contact z een uitvo heden van „Geschich Amerika pogingen te predike in hun taa van de ta

Lang he uithouden slotte hun niet zeewa naar Fran aan naar echter als ontsnappe tuigenis af op drie van hij, omdat goede dien Die op h de Franse Rochelle.

De kolon kon geen Frankrijk aan de bes hij in de g Zoo eind testantsche Naast de van godsd dit ideaal

1) Bakker Dirks, Geschiedenis van de Nederlandsche Zee-macht, Deel I, blz. 18.

2) G. Wielenga, Paulus, blz. 482. Zie ook de noot onderaan.

3) Balmer, Die Romfahrt des Apostel Paulus.

fs te meenen,
ristus geheel
werkelijk het
harde is ver-
haar afslui-

Christus' op-
ijk van Chris-
de mogelijke
ristus' bevel
meld.

dan eens ge-
gen beroepen
he tijd de tijd
iód daarvoor
gegeven. Door
Zendingbevel
ebracht.

uitsen dieper
van Mal. 4:3
vandaag zijn
s. Daaruit is
niet zoo star-
ig verdedigd
het eind der
ijn het werk
t voleindigd.

Calvijn geen
ingt hij door
s vervolg op
licht van de

teeken van
istendom ge-
lgt moet wel
ing juist dan
en, waar ze

Hervorming.
nen zien als
e kracht der

s zelf dit niet
t hier zelfs
les samenge-
ijzigheid in
jd heeft die.

de eigen op-
lij magnaast
ng leggen.
zeker daarin
kt ook hier

ter heidenen,
le zeker Zijn
en en laten
Christus ge-
rom hij ook
en groot te

aan passivi-
nnen vinden
egaan. Trou-
n in de ver-
hieruit, hoe
n moet zijn,
vorde, opdat
a éenen God.
vermaand of
illen zelf an-
rgaan.

men mag het
gen blijven,

oproep tot
ten zending-

rdig, evenals
eerste zen-
dichzelf blijft
een allesbe-
vindt hij na

pen met de

gaignon, op
t Franschen
satieplannen
t twee sche-
amelijk Pro-

naam protes-
ht met Cal-
deze beide
verloop van
bij Rio de

a twee zijden
en die hier
nen een vij-
ingen waren
nkelen naar
Villegaignon
adje, dat hij

alvijn dringt
van enkele

predikers en van meer kolonisten „tot meerdere bevestiging der kolonie en tot uitbreiding van het rijk van Christus“.

Uit Genève worden dan twee predikers afgevaardigd, Peter Richer, een doctor der theologie en Wilhelm Chartier. 8 Sept. 1556 verlaten deze Genève. Meerdere sluiten zich bij hen aan. In het geheel zijn het er dertien mannen, die bereid waren „Christus' rijk in de nieuwe wereld te brengen“. In Frankrijk vinden ze vele Hugenoten die met hen de reis willen wagen en zoo verzamelde zich in Honfleur een groep van drie honderd mensen, die op drie schepen 19 November 1556 in zee staken. 10 Maart van het volgende jaar komen ze bij de kolonie aan.

Over de eerste drie weken na de aankomst hebben we een dubbel verslag: een brief van Richer aan een onbekende en een van Richer en Chartier samen aan Calvijn.

De laatste brief geeft ons eenigszins een kijk op de verhouding waarin Calvijn tot deze mannen en hun werk stond. Ze weten zich zeer nauw met den reformator verbonden.

„Onze gemeenschap, waarin wij door den band des Heiligen Geestes aan het Lichaam van Christus verbonden zijn, vereenigt ons zoo innig, dat de geweldige ruimte, die ons van elkander scheidt, niet verhindert kan, dat wij in den Geest bij u zijn in de zekerheid, dat ook gij ons in uw hart draagt.“ Opdat nu deze gemeenschap nog sterker worde, willen ze Calvijn deelgenoot maken van hun zorgen en vreugden. Ze zijn zeer verheugd over de ontvangst die hen van de zijde van Villegaignon ten deel viel. Ze noemen hem hun vader en broeder en verwachten veel van hem en zijn werk.

Ze hebben hoop dat spoedig groote gemeenten van hier uitgaan, welke Gods lof verkondigen en Christus' Rijk uitbreiden. Aan het slot vragen ze om Calvius voorbede, „opdat God dit gebouw van Christus op dit einde der aarde moge voltooien.“

In den brief van Richer vinden we nadere gegevens over het godsdienstig leven in en om de kolonie. Zeer zwart zijn de kleuren, waarmee hij het leven der inboorlingen teekent. De opsomming van hun ondeugden en schanddaden roept herinneringen wakker aan Romeinen I. Hoe zullen de predikers daar ingang vinden? Bovendien staan ze voor de bijna onoverkomelijke taalscheiding. Toch wanhopen ze niet. „Daar de Allerhoogste Zelf ons dit ambt heeft toevertrouwd, hopen we dat eens dit land der Edomieten Christus' domein zal worden.“

Dit optimisme hield echter niet lang stand. Villegaignon bleek niet de man te zijn, waarvoor hem aanzag. Na de eerste Avondmaalsviering breken er twisten uit in den kring der kolonisten. Enkel wilden meer roomsche elementen in de viering indragen. Hun woordvoerder was een zekere Cointa, een leerling van de Sorbonne, die hier zijn afkomst niet verloochende.

Villegaignon koos zijn zijde, nadat hij eerst Chartier naar Genève had gezonden om Calvius advies. Vooral een brief van den kardinaal van Lotharingen zou hem ertoe gebracht hebben hard tegen de protestanten op te treden. Hun godsdienstoefeningen werden verboden en moesten als in het vaderland in het geheim gehouden worden.

Daardoor werd de oorspronkelijke opzet om een protestantsche kolonie te bouwen als centrum van den arbeid onder de heidensche inboorlingen verijdeld.

Toen daarop een groep naar Frankrijk terug wilde keeren, verdreef Villegaignon ze van het eiland. Ze vluchtten naar het vasteland, waar ze contact zochten met de bevolking. De Lery, die een uitvoerig relaas over al de wederwaardigheden van deze vluchtelingen geeft in zijn boek: „Geschichte der Seereise nach Braziliën, auch Amerika genaamt“, verhaalt daarin ook van de pogingen om het Evangelie aan de inboorlingen te prediken. Zelf was hij al zoo ver doorgedrongen in hun taal, dat hij een woordenboekje kon geven van de taal der Topinambu.

Lang hebben de vluchtelingen het niet kunnen uithouden. Allerlei ontberingen dwongen hen tenslotte hun leven toe te vertrouwen aan een lang niet zeewaardig schip, waarmee ze koers zetten naar Frankrijk. Enkel gaven er de voorkeur aan naar Villegaignon terug te keeren, die hen echter als kettlers liet veroordeelen. Een wist te ontsnappen, vier anderen legden een moedig getuigenis af van hun geloof. Villegaignon liet daarop drie van hen in zee werpen; den vierde spaarde hij, omdat hij met zijn handwerk de kolonie nog goede diensten kon bewijzen.

Die op het schip gebleven waren, bereikten veilig de Fransche kust. Richer werd predikant te La Rochelle.

De kolonie, van zijn beste krachten beroofd, kon geen stand houden. Villegaignon keerde naar Frankrijk terug om zijn verder leven te besteden aan de bestrijding van de Hervorming. 1571 sterft hij in de grootste ellende.

Zoo eindigde de geschiedenis van de eerste protestantsche Zendingsonderneming.

Naast de hoop om in de nieuwe wereld vrijheid van godsdienst te genieten had den kolonisten dit ideaal voor oogen gestaan om daarginds ge-

meenten te stichten, die als evenzoo vele lichtende centra de heidensche omgeving naar het Licht der wereld zouden wijzen.

Calvijn is zeer nauw bij deze geschiedenis betrokken geweest. Zelfs in den opzet van heel de onderneming had hij een groot aandeel. Dat blijkt nog uit een brief aan Farel, waarin hij na de mislukking van de kolonie over Villegaignon schrijft: „Hij is door ons naar Amerika gezonden, maar hij heeft de goede zaak door zijn teugelloosheid slecht verdedigd.“

Zeër nauw was ook het contact, dat de kolonisten met Calvijn onderhielden. Ze beschouwden hem als hun geestelijken vader. Hem werden alle moeiten en zorgen voorgelegd. Zijn adviezen gaven leiding bij het werk.

Zoo heeft ook de hervormer van Genève zijn eigen betekenis voor de zending. De eerste zendingsonderneming moge dan mislukt zijn, zij laat ons toch iets ervan zien, welke krachten er in zijn levenswerk verborgen lagen ook voor de zending.

Het bleef echter latere geslachten voorgehouden, deze krachten te ontplooiën in gehoorzaamheid aan het bevel, door den Koning der Kerk gegeven aan de Kerk van alle eeuwen.

Z.

J. v. d. L.

Gemeenschapszin.

„Opbouw“ geeft een recensie van een uitgave der N.V. „De Arbeiderspers“, handelende over „opvoeding tot gemeenschapszin“. Schrijver is G. v. Veen; recensent J. Engels. Laatstgenoemde merkt dan op:

Wanneer men een zo belangrijk en zo moeilijk vraagstuk als de opvoeding tot gemeenschapszin behandelen gaat in een brochure van nauwelijks 80 pagina's, — dan is het welhaast noodzakelijk, dat de draad van het betoog hier en daar wordt onderbroken door losse opmerkingen of zelfs maar uitroepen, die op zichzelf weer stof voor een heel hoofdstuk hadden kunnen zijn.

Enige van deze bijkomstige uitlatingen, welke sterk verwant zijn aan de gedachtegang van Prof. Huizinga, kunnen wij met groote instemming aanvaarden. Het tot een manie geworden „eeuwige briden“ (blz. 18) is inderdaad een typische uiting van geestelijke armoede. Het was goed nog eens duidelijk onderscheid te maken tussen „goede manieren, — „omgangstechniek“ zegt de schrijver — en gemeenschapszin“ (blz. 22), die heel iets anders is. Wij weten dat inderdaad reeds in 1914 de arbeid zo vervelend en geestdodend was geworden, dat het uitbreken van de oorlog velen een welkome afleiding moest schijnen (blz. 33); ruim twintig jaren van rationalisatie hebben ook in dit opzicht zeker geen verbetering gebracht! — Dat „ware levenswijze“ maar zelden voorkomt onder geleerden“ moge misschien wat overdreven klinken, — de ontboezeming is een zeker niet overbodige waarschuwing tegen de in onze tijd eveneens overdeven waardering voor dat officiële intellect, dat slechts op examens en diploma's berust. Des schrijvers bedoeling komt dan ook duidelijker uit waar hij spreekt van Jan Ligthart wiens grootheid niet stak in zijn geleerdheid, maar in zijn brandende liefde voor het kind, zonder welke liefde ook de knapste schoolmeester met de ernstigste studie Ligthart niet zal kunnen benaderen.

Een uitspraak van De Savornin Lohman in 1884.

De C. Veenhof schreef in Haarlemsch K.bl. een artikel over Kerk en Kerk-reformatie. Daarin citeert hij volgende uitspraak uit veelbewogen tijd:

„Er is“, zoo schreef de Savornin Lohman in 1884, „zoo men niet op het uitwendige, maar op den innerlijken toestand let, geen Nederduitsch Hervormde Kerk meer. Wanneer men, als gewoon lidmaat, in verschillende plaatsen den droeven toestand der gemeente aanschouwd heeft, wanneer men ziet, dat in eigen omgeving zelfs Godloochenars en zij, die de opstanding loochenen tot ouderlingen zijn verkozen; dat al wie getrouw bleef, is nigestooten; en dat noch het geheel der kerken (de Synode) noch de enkele getrouwe gemeenten zulk een herderlooze, aan de wolven overgeleverde gemeente kunnen te hulp komen; ... wanneer men ziet, dat het geloofsleven zich overal openbaart in vereenigingen, buiten de Kerk om gevormd, en dat de Kerk zich met niets bemoeit van datgene, wat het geloofsleven raakt; — dan ziet men tevens, dat de Kerk, de Ned. Herv. Kerk, dood is.“

Wel is er een schijnkerk! Een Kerk, die niet in het geloof één is; die niet door de belijdenis wordt gebonden; die niet door Jezus Christus beheerscht wordt; — maar die door het geld wordt in stand gehouden....

Niet het geloof, maar het geld vereenigt ons. De gemeentelieden en de gemeente blijven bijeen, omdat zij dan geen tractement behoeven op te brengen....

Het moge hard klinken, maar ik kan ook met den besten wil, de zaken niet anders inzien.

Ik ontken het bestaan eener Ned. Herv. Kerk; (spatieëring van mij, V.), maar niet het bestaan in die schijnkerk van vele geloovigen, zoowel onder predikanten als onder niet predikanten....

Ook hier zal weer scherpe begripsbepaling noodig zijn, om zulk een woord te kunnen lezen, en eigen positie er tegenover te kunnen bepalen.

Christelijke vakverenigingen gewaardeerd bij nationaal-socialisten.

Uit „De Standaard“:

BERLIJN, 5 Aug. (Havas). Bij decreet van den Duitschen Minister van Binnenlandsche Zaken is Heinrich Imbusch, die gedurende twintig jaar lid van den Rijksdag is geweest, en die leider was der Christelijke vakverenigingen, van de Deutsche nationaliteit vervallen verklaard, evenals zijn vrouw en zijn vijf kinderen. Voorts zijn 44 anderen met hun gezinnen van de Deutsche nationaliteit vervallen verklaard.

Het „teeken van het beest“ en de boycot — dit thema uit Openb. 13 — blijkt op zeer verschillende wijzen te kunnen worden uitgewerkt. Bij communisten en nationaal-socialisten.

En bij de nog nieuwere „religieuze“ der toekomst.

Dr J. Schouten. †

De „N. R. Crt.“ schrijft:

Men schrijft ons nader uit Gouda:

Het moge waar zijn, dat het vorig jaar zijn levenswerk voltooid was opgeleverd — hoe weinigen kunnen dat zeggen! — dat hij rusten kon, nu geen taak meer wachtte op zijn onvermoeiden geest, zijn kunstzin, zijn onbluschaar optimisme en zijn flair, vrienden van de Goudsche glazen te winnen en te behouden....

Het moge waar zijn, dat er alle reden is tot dankbaarheid, nu de vruchten van zijn arbeid, waaraan bijna de helft van zijn leven en meer dan een derde van een eeuw gewijd is geweest, tot rijpheid en klaarheid, ja tot volkomenheid zijn gekomen... Toch is er rouw bij ons, die hem in Gouda van dichtbij hebben gadeslagen, door al die jaren heen.

Want de man, die ons enthousiasmeerde, die ons met zijn zachte stem maar felle oogen meesleepte, die twijfel verbande en lauwerheid verdreef — die man was ons telkens weer opnieuw een openbaring, een wonder en een raadsel, maar ook een aansporing, een vermaning en een voorbeeld.

Welke bezwaren hij wist te overwinnen bij de stichting van het gedenkraam — we zullen ze in kleinen kring nog wel eens ophalen en met ontzag zijn vitaliteit herdenken, toen hij in zijn 84e levensjaar een taak op zich nam, waar de meeste zestigjarigen voor zouden terugdeinzen.

Het gedenkraam... Daar mankeert nu zijn naam in. En zijn markante kop, met de oogen van een geleerde, een kunstenaar en een strijder tegelijk.

Toen ik predikant te Delft was heb ik den overledene persoonlijk mogen leeren kennen. Nog steeds hangt op mijn studeerkamer een door hem ontworpen glas-inloodraam, voorstellende de (Geref.) Westerkerk te Delft. Dit kerkgebouw (architect Tjeerd Kuipers) had den kunstzinnigen Dr Schouten zoo geboeid, dat hij den predikanten der Geref. Kerk een exemplaar van zijn raam present deed. Een fijne geest is in hem ons volk ontvallen.

De kerk „ont-politiseeren“.

De „N. R. Crt.“ publiceert een onderhoud met het waarnemend hoofd der Servisch-orthodoxe kerk. We ontleenen daaraan dit:

Tegenover ons heeft men met het concordaat bijzonder geheimzinnig gedaan. Einde Juli 1935 moesten wij in de bladen lezen, dat er iemand naar Rome zou gaan om het te onderteekenen, en dat het twee bladzijden zou omvatten. In Roomsche kringen werd toen de minister van justitie, Dr Auer, als onderteekenaar genoemd — omtrent den inhoud van het verdrag met het Vaticaan was ons echter niets bekend. Wij wendden ons per brief tot minister-president Stojadinowitsj om inlichtingen, temeer daar ons een artikel in de Deutsche „Germania“ zeer was opgevallen. In dit artikel werd gezegd, dat het pausdom in het tijdvak 1918—1935 op twee zeer groote successen kon wijzen. Het eerste was het verdrag van Lateranen met de daarmee verbonden schenking van Mussolini van 2 mill. lire aan den pauselijke staat en het tweede het concordaat met Zuid-Slavië.

Tot het einde van 1936 hebben wij alles in het werk gesteld, om te weten te komen, wat er in de overeenkomst stond. Wij meenden op deze kennis ook rechten te kunnen laten gelden, en wel om twee redenen: in het oude Servië van voor den oorlog waren wij de nationale kerk, de eigenlijke staatskerk. Verder telt in den huidige staat de orthodoxe kerk zeven miljoen aanhangers: wij zijn dus in de meerderheid. Bovendien was onze belangstelling vanzelfsprekend, wanneer men bedenkt, dat de grondwet alle erkende kerkgemeenschappen gelijkstelt, en hen ook in gelijke mate recht op subventie toekent. Men hield het concordaat echter hardnekkig voor ons achter, tot einde 1936 Stojadinowitsj de voorzitter van skoeptsjina en senaat uitnoodigde om het programma der parlementaire werkzaamheden te bespreken en daarbij het voornemen te kennen gaf, het concordaat voor het skoeptsjina te brengen.

Toen verlangde Warnawa kategorisch met den inhoud van de overeenkomst bekend te worden gemaakt en Stojadinowitsj zag zich eindelijk gedwongen ons het stuk te ontvouwen.

In December 1936 nam de Sabor, de vergadering aller bisschoppen, die éénmaal per jaar bijeenkomt, het concordaat in studie. Wij stonden versteld. Van de gelijkheid der kerken, zooals deze in de constitutie gewaarborgd heet, was geen spoor meer over. Doch niet alleen dit: in dit concordaat geeft de staat zijn soevereiniteit prijs, door zich krachtens een aantal artikelen, aan die eigen van de Roomsche kerk te onderwerpen. De Roomsche kerk werden waarborgen verleend, die de orthodoxe kerk nooit zijn gegeven, of die zij ten hoogste bezit in den vorm van een wet, die de Zuid-Slavische regering naar believen kan veranderen, maar die in geen geval zijn vastgelegd in een overeenkomst welke internationaal juridisch karakter draagt.